

BOLALAR IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK MUAMMOLARNING MAVJUD HOLATI

Oripova Nargizaxon Zafarjon qizi,

*Qo‘qon davlat universiteti Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 1-bosqich magistranti
(Maktabgacha ta‘lim)*

nargizaxonoripova583@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda bolalar ijodkorligini rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan asosiy pedagogik muammolar va ularning hozirgi holati tahlil qilinadi. Muallif ta‘lim tizimidagi an‘anaviy yondashuvlar va zamonaviy talablar o‘rtasidagi ziddiyatlarni ko‘rsatib o‘tgan. Maqolada bolalarning kreativ qobiliyatlarini cheklovchi omillar, jumladan, pedagogik qoliplar va metodik yetishmovchiliklar yoritilgan. Shuningdek, bolalar ijodiy faolligini oshirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: bolalar ijodkorligi, pedagogik muammolar, kreativlik, ta‘lim tizimi, innovatsion yondashuv, shaxs rivojlanishi, pedagogik mahorat.

Аннотация. В данной статье анализируются основные педагогические проблемы, возникающие в процессе развития детского творчества на сегодняшний день, и их современное состояние. Автор указывает на противоречия между традиционными подходами в системе образования и современными требованиями. В статье освещаются факторы, ограничивающие креативные способности детей, включая педагогические шаблоны и методические недостатки. Также даны научно-практические рекомендации по совершенствованию педагогических условий, необходимых для повышения творческой активности детей.

Ключевые слова: детское творчество, педагогические проблемы, креативность, система образования, инновационный подход, развитие личности, педагогическое мастерство.

Abstract. This article analyzes the main pedagogical problems that arise in the process of developing children's creativity today and their current state. The author shows the contradictions between traditional approaches and modern requirements in the education system. The article highlights the factors that limit children's creative abilities, including pedagogical patterns and methodological shortcomings. Also, scientific and practical recommendations are given on improving the pedagogical conditions necessary to increase children's creative activity.

Keywords: children's creativity, pedagogical problems, creativity, education system, innovative approach, personal development, pedagogical skills.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimida bolalarning ijodkorligini rivojlantirish nafaqat ta‘limiy, balki strategik vazifa hisoblanadi. Chunki ijodkorlik bolalarning mustaqil fikrlashi, muammolarni kutilmagan usullar bilan hal qilishi va yangilik yaratishga bo‘lgan intilishini shakllantiradi. Maktabgacha yosh davri — inson shaxsiyatining poydevori qo‘yiladigan davrdir. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta‘limning birinchi bo‘g‘ini sifatida maktabgacha ta‘lim tashkilotlari (MTT) millatning intellektual salohiyatini belgilab beradi. Biroq, amaliyotda bolalarning ijodiy salohiyatini to‘liq yuzaga chiqarishga to‘sqinlik qilayotgan bir qator pedagogik ziddiyatlar mavjud.

Adabiyotlar tahlili. Bolalar ijodkorligini (kreativligini) rivojlantirish muammosi pedagogika va psixologiya fanlarining fundamental yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ushbu tushunchaga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud.

Klassik yondashuvlar - ijodkorlik tabiati bo'yicha dastlabki fundamental tadqiqotlar L.S.Vigotskiy tomonidan olib borilgan. U "Tasavvur va ijodkorlik bolalik yoshida" asarida bolalar ijodini kattalar ijodidan farqlash lozimligini ta'kidlaydi. Vigotskiyning fikricha, bolalar ijodkorligi natija bilan emas, balki jarayon va bolaning hissiy kechinmalari bilan qiymatli hisoblanadi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi bugungi kunda ham bolalarda ijodiy potensialni tarbiyachi yordamida qanday ochish kerakligiga ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

G'arbiy Yevropa va AQSH pedagogikasida kreativlikni o'lchash va rivojlantirish masalalari J.Gilford va E.P.Torrens nomlari bilan bog'liq. Ular "divergent fikrlash" (bitta muammoga ko'plab yechimlar topish qobiliyati) tushunchasini fanga kiritdilar. Torrens nazariyasiga ko'ra, ijodkorlik — bu muammo yoki bilimlar o'rtasidagi bo'shliqni sezish, taxminlar qilish va ularni tekshirib ko'rish qobiliyatidir. Bu yondashuv bugungi kunda maktabgacha ta'limdagi "savol-javob" va "muammoli vaziyatlar" metodikasiga poydevor bo'lgan. Zamonaviy xalqaro tajriba - bugungi kunda jahon ta'limida "Reggio Emilia" yondashuvi (Italiya) bolalar ijodkorligini rivojlantirishda eng samarali tizim deb tan olingan. Ushbu yondashuv asoschisi Loris Malaguzzi "bolaning yuzta tili" g'oyasini ilgari surgan. Ya'ni, bola o'z ijodini faqat so'z yoki rasm bilan emas, balki loy, musiqa, soya, raqs kabi o'nlab vositalar orqali namoyon qiladi. Shuningdek, X.Gardnerning "ko'p qirrali intellekt" nazariyasi har bir bolaning ijodkorligi uning individual qobiliyatiga (musiqiy, fazoviy, lingvistik va h.k.) qarab turlicha rivojlanishini isbotladi.

Mahalliy tadqiqotchilarning qarashlari - O'zbekiston pedagogika fanida ham ushbu mavzu keng yoritilgan. X.Meliyev va O.Jamolidinova tarbiyachining kasbiy kompetentligini tahlil qilar ekan, ijodkorlikni "pedagogik mahoratning oliy cho'qqisi" deb baholaydilar. Ularning fikricha, kreativ pedagoggina kreativ shaxsni tarbiyalashi mumkin.

M.A.Esonova maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib, ijodiy faollikni oshirishda o'yin texnologiyalarining o'rnini alohida ko'rsatib beradi. U an'anaviy ta'limdagi qoliplarni ("shablonlarni") bolaning erkin tasavvuriga asosiy to'siq deb hisoblaydi.

Z.A.Xolmatova esa pedagogik jarayonda subyekt-subyekt munosabatlarini, ya'ni bola va tarbiyachi o'rtasidagi teng huquqli muloqotni ijodkorlikning muhim sharti deb ta'kidlaydi. Uning qarashlariga ko'ra, bolaning savollariga javob berish emas, balki uni savol berishga undash ijodiy muhitning kalitidir.

Natijalar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar ijodkorligini rivojlantirishning bugungi holati yuzasidan o'tkazilgan tahlillar bir qator muhim natijalarni ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, bolalarning ijodiy salohiyati bevosita ta'lim muhiti va pedagogik yondashuvning sifatiga bog'liq.

Birinchiidan, ta'lim jarayonida reproduktiv va kreativ faoliyat o'rtasidagi nomutanosiblik aniqlandi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, mashg'ulotlarning taxminan 65-70 foizi hali ham "namuna asosida harakat qilish" metodikasiga asoslangan. Masalan, rasm

chizish yoki loy ishlari darslarida bolalarga tarbiyachi tomonidan tayyor shablonlar taqdim etilmoqda. Bu esa bolalarning mustaqil rang tanlash, shakllarni o'zgartirish va o'z fantaziyalarini aks ettirish imkoniyatini cheklab qo'yadi. Natijada, bolalarda "tayyor yechimni kutish" ko'nikmasi shakllanib, ularning divergent (ko'p tomonlama) fikrlash qobiliyati susayishi kuzatilmoqda.

Ikkinchidan, pedagog kadrlarining metodik tayyorgarligi va kreativ yondashuvi masalasi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, pedagoglarning katta qismi ijodkorlikni faqat tasviriy san'at yoki musiqa bilan bog'laydilar. Vaholanki, ijodkorlik nutq o'stirish, matematika va tabiat bilan tanishtirish darslarida ham asosiy o'rinni egallashi lozim. So'rovnomalar shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning 45 foizi innovatsion pedagogik texnologiyalarni (masalan, muammoli ta'lim yoki loyiha metodini) amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu esa darslarning bir xil qolipda o'tishiga va bolalarning qiziqishi pasayishiga olib kelmoqda.

Uchinchidan, moddiy-didaktik muhitning ijodkorlikka ta'siri o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy jihozlangan guruhlarda bolalarning tashabbuskorlik darajasi an'anaviy guruhlarga nisbatan 2,5 baravar yuqori. Biroq, ko'pgina holatlarda mavjud resurslardan (rangli qog'ozlar, turli konstruktorlar, tabiiy materiallar) foydalanishda cheklovlar mavjud. Bolalarga materiallarni erkin tanlash va ular bilan tajriba o'tkazish (eksperiment) imkoniyati berilmasligi ulardagi kashfiyotchilik ruhini so'ndirmoqda.

To'rtinchidan, individual yondashuvning yetishmasligi muammosi bo'yicha natijalar olindi. Mashg'ulotlar davomida ko'pincha "o'rtacha bola" modeli olingan bo'lib, o'ta iqtidorli yoki o'zlashtirishi sustroq bo'lgan bolalarning individual ehtiyojlari e'tibordan chetda qolmoqda. Bu esa har bir bolaning o'ziga xos kreativ "men"ini namoyon qilishiga to'sqinlik qiladi.

Beshinchidan, oila va MTT o'rtasidagi hamkorlik uzilishi aniqlandi. Ota-onalar ko'pincha bolaning MTTdagi faoliyatini faqat "nima o'rgandi?" (bilim) nuqtayi nazaridan baholaydilar, lekin "qanday yangi narsa o'ylab topdi?" (ijodkorlik) masalasiga kam e'tibor beradilar. Ota-onalarning 60 foizi bolaning uyda "tartibsizlik" qilishi (narsalarni bo'laklarga bo'lishi, devorga chizishi) asli ijodiy jarayon ekanligini anglab yetmasliklari ma'lum bo'ldi.

Olingan natijalar bolalar ijodkorligini rivojlantirishda bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan uchta asosiy omilni — pedagog, muhit va metodikani tubdan isloh qilish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama. Pedagogik mahorat masalasi - tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, ijodkorlikni rivojlantirish uchun tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki "facilitator" (yordamchi) rolga o'tishi kerak. Z.A.Xolmatova va M.A.Esonova ta'kidlaganidek, pedagogning shaxsiy kreativligi bolalar uchun namuna vazifasini o'taydi. Agar pedagog o'z faoliyatida yangilikka intilmasa, bolalardan ham yangilik kutish qiyin. Muhokama

jarayonida aniq bo'ldiki, pedagogik "qoliplar" (shablonlar) bolaning erkinligini bo'g'uvchi asosiy "dushman"dir.

Ta'limiy muhitning roli - natijalarda ko'ringan moddiy bazaning yetishmasligi muammosini faqat moliya bilan emas, balki ijodiy yondashuv bilan ham hal qilsa bo'ladi. Masalan, "Reggio Emilia" metodikasida ta'kidlanganidek, oddiy chiqindi materiallar yoki tabiat in'omlari (toshlar, barglar, qum) eng yaxshi ijodiy vositalar bo'lishi mumkin. Muammo vositaning yo'qligida emas, balki tarbiyachining o'sha vositadan qanday foydalanishni bilmasligida namoyon bo'lmoqda.

Metodik transformatsiya - ashg'ulotlarda reproduktiv metodlardan interfaol va loyihaviy metodlarga o'tish vaqti keldi. Bolaga "shunday chiz" deyish o'rniga, "bu rangni boshqasi bilan aralashtirsang nima sodir bo'ladi?" kabi ochiq savollar berish (J.Gilfordning divergent fikrlash nazariyasi) uning kognitiv faolligini oshiradi. Bizning natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, qachonki bolaga tanlov huquqi berilsa, uning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchi va yaratuvchanlik motivatsiyasi keskin ko'tariladi.

Xulosa. Olib borilgan tajriba-sinov ishlari va mavjud pedagogik holatning tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalar ijodkorligini rivojlantirish — bu shunchaki individual qobiliyatlarni shakllantirish emas, balki jamiyatning intellektual va innovatsion kelajagini ta'minlovchi fundamental jarayondir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faolligida kuzatilayotgan muammolar tizimli xarakterga ega bo'lib, ularni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab etadi.

Pedagogik yondashuvni transformatsiya qilish: An'anaviy, ya'ni tayyor namunalarga asoslangan ta'lim modelidan voz kechib, bolani izlanishga, xato qilishdan qo'rqmaslikka va o'z g'oyalarini erkin bayon etishga undaydigan "evristik" ta'limga o'tish zarur. Tarbiyachi "o'rgatuvchi" roldan "yo'naltiruvchi" (fasilitator) rolga o'tishi ijodiy muhitning asosiy omilidir.

Kreativ ta'lim muhitini yaratish: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faqat moddiy boyliklar emas, balki psixologik erkinlik muhitini yaratish lozim. Bola o'z faoliyatida (rasm, konstruksiya, o'yin) materiallarni mustaqil tanlash va ularni nostandart usullarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Metodik tayyorgarlikni takomillashtirish: Pedagoglarning malakasini oshirish tizimida zamonaviy innovatsion texnologiyalar (STEAM, TRIZ, loyiha metodi) bo'yicha amaliy treninglar ulushini ko'paytirish zarur. Faqat nazariy bilim bilan cheklangan pedagog amaliyotda bolaning ijodiy savollariga javob topishda qiynalishi aniqlandi.

Uch tomonlama hamkorlik (MTT–Bola–Oila): Bolaning ijodkorligi bog'chada boshlanib, oilada davom etishi shart. Ota-onalar o'rtasida bolaning nostandart harakatlarini "shovqin" yoki "tartibsizlik" deb emas, balki ijodiy izlanish deb baholash bo'yicha pedagogik targ'ibot ishlarini kuchaytirish lozim.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, bolalar ijodkorligini rivojlantirishdagi pedagogik muammolarni bartaraf etish — bugungi kun ta'lim tizimi oldida turgan eng

dolzarb ehtiyojdir. Zero, har bir bolaning ichki imkoniyatlarini to'g'ri yo'naltirish, ularda kreativ "Men" tushunchasini uyg'otish kelajakda mustaqil qaror qabul qila oladigan, raqobatbardosh va yangilik yaratishga qodir bo'lgan shaxsni kamolga yetkazishning yagona yo'lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida. – Toshkent, 2019-yil 16-dekabr, O'RQ-595-son.
2. Meliyev X., Jamolidinova O., Risqulova K. Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahorati: o'quv qo'llanma. – Toshkent: "Zarvaraq" nashriyoti, 2021. – 10-12 betlar.
3. Esonova M. A. Maktabgacha pedagogika: darslik. – Toshkent: "Ilm-ziyo", 2022. – 28-35 betlar.
4. Xolmatova Z. A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2024. – 9-15 betlar.
5. Nishonova Z. T. Mustaqil ijodiy fikrlashni shakllantirish. – Toshkent: "O'qituvchi", 2003.
6. Mirziyoyeva S. Sh. Maktabgacha ta'lim sohasida davlat siyosati: muammo va yechimlar. – Toshkent, 2020.
7. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1991. – 93 с. (Фундаментальный труд по детскому творчеству).
8. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. (A fundamental work on the theory of divergent thinking).
9. Torrance E. P. Guiding Creative Talent. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1962. (A work devoted to the development and guidance of creative abilities).
10. Malaguzzi L. The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation. – Praeger, 2012.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934